

Inhoud

Voorwoord	9
Inleiding: “Zonder liefde is de mens niets”	11
Liefde als oerbron, principe en bouwsteen	13
Liefhebben als spanningsvolle aangelegenheid	14
Doel en indeling van dit boek	17
1. Liefde in het Jodendom en de klassieke periode van de Grieken	19
1.1 Het Jodendom en de liefde	19
1.1.1 De beginselen van het Jodendom	20
1.1.2 Onderwijzing en levenslessen	21
1.1.3 Beelddrager en levensheiliging	24
1.1.4 De Tien Woorden	27
1.1.5 Liefhebben als leefregel	28
1.1.6 Liefhebben als verantwoordelijkheid	30
1.1.7 Liefhebben als act	33
1.1.8 Liefde als oerbron en oerkracht	35
1.1.9 Vervulling van de Tien Woorden	38
Beschouwing	39
De receptie van het joodse gedachtegoed	42
1.2 De Klassieke periode van de Grieken en de liefde	44
1.2.1 De Griekse cultuur	45
1.2.2 Eros en de zoektocht naar het schone en goede	45
1.2.3 Feestmaal en drinkgelag van de Atheense elite	46
1.2.4 De receptie van Plato’s visie op de liefde	49
1.2.5 Aanklacht tegen de liefde	51
1.2.6 Filia: vriendschappelijke liefde	53
1.2.7 De Romeinen en vriendschap	55
Beschouwing	57

2.	Het vroege Christendom, de middeleeuwen en de liefde	63
2.1	De liefde in 1 Korinthe 13	63
2.2	Augustinus en de liefde	67
2.2.1	Augustinus en de filia	68
2.2.2	De vroegchristelijke periode en de agapè	69
2.2.3	Vormen van liefde bij Augustinus	70
2.2.4	Liefde als deugd bij uitstek	72
2.2.5	Het gedachtegoed van Augustinus samengevat	73
2.2.6	Eroos en agapè: eenzelfde of een verschillende betekenis?	75
	Beschouwing	77
2.3	De liefde in de middeleeuwen	78
2.3.1	Thomas van Aquino en de liefde	80
2.3.2	Gruuthusehandschrift en de liefde van gelijkgezinden	82
2.3.3	Dialogen van de liefde	85
	Beschouwing	86
3.	De vroegmoderne tijd en de liefde	88
3.1	Liever geen ketting om de nek	89
3.2	Het gevaar van passionele liefde	91
3.3	Een prinses, een koningin en de passies van de ziel	92
3.4	Romantiek: voelen boven denken	95
3.5	Knappe vrouwen en bergwandelingen	95
3.6	Stendhaliaanse liefde	97
	Beschouwing	98
4.	De filosofie van de liefde in de negentiende eeuw	100
4.1	Kenmerken van de negentiende eeuw	101
4.2	Schopenhauer: een humeurig pessimist	102
4.3	Kierkegaard en de liefde	104
4.3.1	Kierkegaard: een schets van zijn filosofie	104
4.3.2	De liefde gered	108
4.3.3	Liefde en de filosofie van de enkeling	110
4.3.4	De filosofie van de naaste	114
4.3.5	Ware liefde	116
4.3.6	Sekseverschillen en huwelijk	118
4.3.7	Een wezenlijk passieloze tijd	119
4.4	Nietzsche: de dood van God en het probleem van de liefde	123
	Beschouwing	127

5.	De liefde in de twintigste en eenentwintigste eeuw	130
5.1	Emancipatie en seksualisering	130
5.2	De laatmoderne filosofie en de liefde	134
5.3	De zorg voor zichzelf	135
5.4	Filosofie van de levenskunst	137
5.5	Dikke-ik: de genotzuchtige en zelfgerichte mens	141
5.6	Oefeningen van de geest	143
5.7	Een herontdekking van de liefde	144
5.8	Moderne filosofen over de liefde	147
5.8.1	Ik en jij	147
5.8.2	Vervulling of vluchten?	149
5.8.3	De ander met een hoofdletter A	150
5.8.4	De vrije liefde	151
5.8.5	Een goed karakter	153
5.9	Psychologen over de liefde	155
5.9.1	Liefhebben, een kunst, een kunde	157
5.9.2	Veilige hechting als fundament	160
5.9.3	Psychologische modellen over de liefde	162
5.9.4	Intimiteit als kernaspect van de liefde	164
5.9.5	Empathie en altruïsme als kerneigenschappen van de liefde	168
	Beschouwing	171
6.	De vijf eisen van de liefde	175
6.1	Onze uitgangspunten voor de vijf eisen van de liefde	176
6.2	De vijf eisen van de liefde	178
6.2.1	Eis 1: De kenmerken en eigenschappen van de liefde	178
6.2.2	Eis 2: De liefde eigen maken	183
6.2.3	Eis 3: De richting van de liefde	187
6.2.4	Eis 4: De liefde heeft een lange adem	193
6.2.5	Eis 5: Een nuchtere kijk op de werkelijkheid	197
6.3	Heeft de liefde een toekomst?	200
	Beschouwing	201
	Noten	203
	Bibliografie	219
	Index	225
	Over de auteurs	227

Voorwoord

Dit is ons derde boek over het thema 'liefde'. Aan het begin van deze eeuw startten wij met onze reis door de geschiedenis en bestudeerden wij vele theorieën en geschriften over liefde en relatiekwaliteit. Ons eerste boek, *Alles over Liefde en Relatiekwaliteit* (2014), was het resultaat van een intensieve zoektocht in de westerse vakliteratuur van de filosofie, psychologie, theologie, biologie en sociologie naar de geheimen van de liefde en goede relaties. In 2015 verscheen de uitgave *Het Geheim van Duurzame Relaties* en in datzelfde jaar werd ons huidige internetprogramma VerbeterJe-Relatie gerealiseerd.

Wat is liefde? is een logisch vervolg op onze eerdere twee boeken. Dit keer zijn we op zoek gegaan naar de eigenschappen van het begrip 'liefde' en de act van de liefde, het liefhebben. Hiervoor hebben we onze reis uitgebreid met de analyse van joodse bronnen. Volgens velen ligt in het Jodendom een diep geheim over de liefde verborgen; joden bezitten iets wat men 'geniaal' noemt. In het eerste hoofdstuk van dit boek doen we verslag van dit gedachtegoed tegen het licht van klassieke en hedendaagse theorieën over liefde en liefhebben.

Onze reis door de vele geschriften bestrijkt een periode van meer dan 2500 jaar. We menen de belangrijkste denkers uit de geschiedenis voor het voetlicht gebracht te hebben. Hierbij hebben we een aantal opvattingen weggelaten omdat ze in ons eerste boek al besproken zijn of omdat ze niets toevoegen aan ons reisdoel: het beschrijven van de eisen of randvoorwaarden van de liefde. Waar moet de liefde aan voldoen om 'liefde' genoemd te mogen worden?

We zijn dankbaar dat we in de gelegenheid waren om ons wederom te verdiepen in dit fascinerende onderwerp. Het was een boeiend vervolg van onze leerzame reis. In het bijzonder bedanken wij Mariël Geven en Peter Dubbelaar. Zij zijn sinds onze eerste publicatie intensief betrokken bij de redactie. Wij zijn hen zeer, zeer erkentelijk!

Onze familie en vrienden willen we bedanken voor hun betrokkenheid en luisterend oor. Het valt niet mee om altijd maar al die verhalen over de liefde aan te horen.

Als laatste onze oprechte dank aan Jenny van de Laar en John van Gortel van Damon. Wij vinden het geweldig om dit boek met Damon uit te geven.

Gert Jan Kloens & Grethe van Duijn

Inleiding: “Zonder liefde is de mens niets”

Er is geen onderwerp dat de mens zo bezighoudt als de liefde. De liefde is in de geschiedenis beschreven door tal van schrijvers en wetenschappers en bezongen en verbeeld in de kunst. Iedere zichzelf respecterende kunstenaar heeft zich verdiept in het onderwerp. Het beroemde schilderij ‘De Joodse Bruid’ van Rembrandt van Rijn, de gedichten van Shakespeare of de liedjes van Hank Williams, ze zijn allemaal geënt op het thema liefde. De liefde is buitengewoon boeiend. Tegelijk blijft de liefde een mysterie dat we nooit helemaal zullen doorgronden. Mensen zijn dankbaar voor het geschenk van de liefde maar worden verdrietig wanneer hun fundamentele verlangen daarnaar niet in vervulling gaat. Liefde kan ons in vervoering brengen, maar een gemis kan diepe wonden slaan. Liefhebben vereist een bepaalde kundigheid. Mensen hebben vaardigheden nodig om liefde te praktiseren.

Sinds de oudheid hebben tal van geleerden zich met de liefde beziggehouden. Filosofen, theologen, psychologen, sociologen en biologen; allemaal hebben ze pogingen gedaan om de liefde te beschrijven. In dit boek nemen we je mee op een ontdekkingsreis door de tijd en doen we een poging om twee vragen te beantwoorden: ‘Wat is liefde?’ en ‘Wat is liefhebben?’ De eerste vraag richt zich op de definiëring van het woord ‘liefde’, een vrouwelijk zelfstandig naamwoord dat verwijst naar een fundamenteel principe. De tweede vraag richt zich op het werkwoord ‘liefhebben’, een gedragsstijl die gekenmerkt wordt door een beweging en vaak synoniem is voor geven om, houden van of beminnen. In dit boek zal duidelijk worden dat beide begrippen, liefde en liefhebben, van elkaar onderscheiden moeten worden.

Onze reis begint bij de aloude bronnen van de Hebreeuwse en Griekse filosofie en leidt ons via de vroegchristelijke literatuur naar het gedachtegoed van denkers uit de verlichting, de romantiek, de moderne tijd en ten slotte de periode van de twintigste en eenentwintigste eeuw. De context van dit boek is zowel breed disciplinair als historisch.¹ Tijdens deze reis zal opvallen dat de begrippen liefde en liefhebben in de geschiedenis op verschillen-

de manieren zijn beschreven en dat dit in onze huidige tijd tot verwarring kan leiden. Een aantal denkers stelt dat de moderne mens geen weet meer heeft van de eigenschappen van liefde en dat liefhebben aan slijtage onderhevig is. Sommigen spreken zelfs van een desintegratie van de liefde. De moderne mens zou niet meer weten wat liefde is. Ook de vaardigheid om lief te hebben is men kwijtgeraakt.

De boodschap in dit boek is een duidelijke: “Zonder liefde is de mens niets”.² Liefde wordt door de geschiedenis heen beschouwd als een fundamenteel principe. Liefde is een essentiële bouwsteen van ons bestaan. Liefde is de oerbron. De liefde woont in het hart van mensen, in het centrum van ons innerlijk leven.³ De liefde geeft het leven van een mens inhoud en richting; naar zichzelf (zelfliefde) en naar anderen (naasteliefde). Je kunt liefde dan ook beschouwen als de kracht die bijdraagt aan de verbinding tussen jezelf en anderen. Liefde is de drager van deze ontmoeting van mens tot mens. Ieder mens heeft behoefte aan liefde; aan geliefd zijn (ontvangen) en liefhebben (geven). Liefhebben wordt gezien als een vermogen dat ieder volwassen mens bezit. De liefde zelf is een abstractie, zegt Fromm (1900-1980). “In werkelijkheid bestaat slechts de daad van het liefhebben.”⁴

De liefde kent diverse uitingsvormen en gezichten, bijvoorbeeld in de vorm van een vriendelijk woord, een helpende hand of een eenvoudige knipoog. Tegelijkertijd is liefde een keuze. Ieder mens heeft de keuze om lief te hebben of dat na te laten. Dit wijst op de concrete verantwoordelijkheid, zowel in de relatie met jezelf als anderen. Ook is liefde een persoonlijke queeste. Ieder mens is bezig om de liefde eigen te maken. Augustinus (354-430) zegt het zo: “Als u de liefde in bezit wilt hebben, moet u uzelf zoeken en uzelf vinden.”⁵ Om werkelijk liefde te hebben is volgens denkers als Augustinus een fundamentele verandering van ons innerlijk nodig. Volgens Kierkegaard (1813-1855) is het noodzakelijk om “jezelf en je smaak om te vormen”.⁶ Deze innerlijke omwenteling is volgens deze negentiende-eeuwse Deense filosoof een ingrijpende gebeurtenis. Kierkegaard zegt hierover het volgende:

Liefde is ook een gebeurtenis, de grootste van allemaal, en bovendien de meest vreugdevolle. Liefde is een verandering, de opvallendste van allemaal, maar de meest wenselijke – we hebben het

dan in positieve zin over iemand die door liefde gegrepen wordt, en verandert of wordt veranderd. Liefde is een omwenteling, de meest diepgaande van allemaal, maar de gelukkigste! Met de komst van de liefde ligt alles overhoop. En in deze verrukkelijke verwarring is er voor hen die liefhebben geen verschil tussen mijn en dijn. Wonderlijk, er is een jij en een ik, en er is geen mijn en dijn.⁷

Het eigen maken van de liefde is een continu, levenslang proces. De mens is en blijft leerling. Elke dag moet de mens herinnerd worden aan de liefde (wat zij is) en dat naar vermogen praktiseren (liefhebben).⁸

Liefde als oerbron, principe en bouwsteen

Als we liefde beschouwen als oerbron en fundamenteel principe en tegelijk bouwsteen en motor van alle menselijke relaties, is zij daarmee een essentiële bouwsteen voor een gezonde samenleving. Modern psychologisch onderzoek legt een verband tussen menselijke emoties en altruïsme: het doel van onze menselijke emoties is gevende liefde. Volgens psychologen zijn mensen die in staat zijn om liefde te geven de gezondste en gelukkigste mensen op aarde. Neuropsychologen laten aan de hand van geavanceerd onderzoek zien dat liefhebben letterlijk stress reduceert. Mensen die de vaardigheid hebben om anderen lief te hebben leven langer in vergelijking met mensen die dit vermogen ontberen. Vanuit het perspectief van gezondheid, levensgeluk en levenslengte is het dus aanbevelingswaardig om de liefde eigen te maken en andere mensen lief te hebben.⁹

Een treffend citaat om bovenstaande te illustreren komt uit een preek uit 1932 van de theoloog en verzetsstrijder Bonhoeffer (1906-1945): “De mens die liefheeft is de meest revolutionaire mens op aarde. Hij is de springstof onder onze maatschappij. Hij is de gevaarlijkste mens.”¹⁰ Mensen die leven *in* liefde krijgen volgens Bonhoeffer oog voor de ander. Je kunt ook zeggen: de liefde richt de blik op de ander. De liefde bevrijdt de mens uit zichzelf. De liefde keert een mens naar de ander. Bonhoeffer wil met zijn uitspraak ook laten zien dat de liefde krachtig is. In dit boek wordt uitleg gegeven over de ingrediënten en het belang van deze altruïstische liefde.

Als we bovenstaande tot ons laten doordringen, beseffen we op hetzelfde moment dat liefhebben een spanningsvolle aangelegenheid is. We beschrijven drie aspecten van deze spanning.

Liefhebben als spanningsvolle aangelegenheid

Een eerste spanning betreft de spanning tussen het 'ik' en de ander. Er is altijd spanning tussen het 'ik' en de ander. De spanning tussen zelfliefde en de liefde voor andere mensen is altijd voelbaar. Het is een krachtenveld dat nooit volledig tenietgedaan kan worden, omdat elk mens uniek is: het 'ik' blijft onderscheiden van ieder ander. Ons 'ik' is behoeftig maar heeft ook te maken met de wensen en behoeften van anderen. We hebben niet alleen rekening te houden met ons eigen belang maar ook met dat van de ander. Als je een relatie puur vanuit het 'ik' wilt vormgeven, beperk je de vrijheid van de ander en wordt het lastig om een 'wij' te formeren, stelt de hedendaagse filosoof Verkerk.¹¹

De joodse filosoof Levinas (1906-1995) gaat zelfs nog een stapje verder. Volgens hem is het woord 'liefde' in verval geraakt en is de moderne mens het zicht op de ander verloren. Hij is niet meer in staat om het 'wij' vorm te geven. Levinas wijst in dit kader op de noodzaak van een herdefiniëring van het woord 'liefde' en vraagt zich af of we niet beter het woord 'verantwoordelijkheid' nieuw leven moeten inblazen.¹²

Levinas wijst met zijn noodzaak tot herdefiniëring van de liefde feitelijk op het verlies van het juiste zicht op dit fundamentele levensprincipe en daarmee op een crisis in onze cultuur. Onderzoek in de vakliteratuur laat zien dat Levinas in zijn oordeel niet alleen staat. Sinds het midden van de negentiende eeuw wordt gewezen op het verval van essentiële bouwstenen zoals liefde in onze cultuur. De cultuur bevindt zich, zo luidt de algemene mening, in een crisis. Dit is een crisis van de mens zelf en daarmee een crisis in de samenleving. Volgens Kierkegaard is de moderne mens onrustig en zijn vaste oriëntatie kwijt. De mens is het spoor bijster. Denkers als Nietzsche (1844-1900), Scheler (1874-1928), Buber (1878-1965), Fromm en Schmid (1953-heden), volgen de bewering van Kierkegaard. Allen op eigen wijze, maar niet minder indringend. De moderne mens is onthecht, ontworteld en dolende. Hij is innerlijk leeg. Hij is losgekoppeld van fundamentele principes als liefde en rechtvaardigheid. Hij heeft zichzelf losge-

1. Liefde in het Jodendom en de klassieke periode van de Grieken

Dit hoofdstuk geeft een historische schets van de begrippen 'liefde' en 'liefhebben' aan de hand van het werk van belangrijke filosofen en denkers uit het Jodendom en de klassieke periode van de Grieken. Deze twee pijlers in de geschiedenis vormen het fundament onder onze hedendaagse denkbeelden over de liefde in de westerse samenleving. In de eerste paragraaf komen de ideeën over de liefde uit het Jodendom en de Joodse hermeneutiek aan bod. In de tweede paragraaf besteden we aandacht aan het werk over de liefde van Socrates, Plato en Aristoteles, de drie grote filosofen uit de klassieke periode van de Grieken.

In de moderne literatuur wordt vaak en veelal uitsluitend verwezen naar de Joodse en Griekse bronnen. Zo zijn de belangrijkste psychologische theorieën over de liefde en liefdesrelaties hierop gebaseerd. Zelden wordt verwezen naar andere bronnen uit de oudheid, zoals de oosterse filosofie. We hebben dan ook besloten om ons in dit boek niet te verdiepen in bronnen uit de oosterse filosofie of de Islam.

1.1 Het Jodendom en de liefde

De primaire vragen die het Jodendom zich in de geschiedenis steeds weer stelt, zijn vragen naar de juiste levenswandel. Het Jodendom is meer dan een orthodoxie.¹ Het is primair een orthopraxie, gericht op het realiseren van gerechtigheid in de samenleving middels het juist handelen van de mens.² Het Jodendom wil een bijdrage leveren aan de inrichting van een zinvolle, doelgerichte en gezonde levenspraktijk van mensen en de opbouw van een barmhartige samenleving. Ieder mens heeft hiertoe vanuit de schepping de opdracht om zijn steentje bij te dragen (Beres'jiet/Genesis 1:28).³ Rechtvaardigheid, liefde en liefhebben zijn hierbij sleutelbegrippen. Zij worden beschouwd als fundamentele principes. Ze zijn de wortels voor een goed leven en rechtvaardige samenleving. Zonder deze wortels is een goed leven op aarde niet mogelijk. Volgens Nietzsche zijn de joden "het morele genie onder

de volkeren.”⁴ Hij gebruikt het woord ‘smaak’ (‘Geschmack’) om aan te geven dat de smaak voor het Oude Testament dé toetssteen is met betrekking tot ‘groot’ en ‘klein’. Het kenmerk van goede smaak is waardering hebben voor het Oude Testament van het Jodendom. Nietzsche zegt verder: “het boek van de goddelijke gerechtigheid, mensen, dingen en woorden van een zo grootse stijl, dat de Griekse en Indische geschriften het nergens ervaren, Men staat met schrik en eerbied voor deze geweldige resten van wat de mens eens was...”⁵ Nietzsche wijst dus niet alleen op het geniale, de grootse stijl en de verhevenheid van de joodse overlevering, maar ook op ‘de resten’, het verlies van dit geniale. Nietzsche wijst op een ontworteling die gaande is. We komen later in dit boek terug op het werk van deze diagnosticus van de moderne tijd.

De principes uit het Jodendom hebben onze westerse cultuur en de beschaving diepgaand beïnvloed. Het stempel is tot in de diepste vezels onuitwisbaar aanwezig, bijvoorbeeld in ons rechtstelsel, de ethiek, het milieu, de politiek en de gezondheidszorg. Levinas beschouwt het Jodendom als “het centrale avontuur van het menselijke”.⁶ De gelovigen die dit in hun levenswandel zichtbaar vormgeven worden beschouwd als rechtvaardigen en hoeders. Deze hoeders zijn op tal van manieren uitgebeeld in de Bijbel en na-bijbelse geschriften. Voorbeelden van mensen die de principes van gerechtigheid en liefde uitdragen, zijn Awraham (Abraham), Jitschak (Izak) en Ja’akow (Jacob), Mosjee (Mozes), Esther, Mordechai, Ruth, Hillel, Yeshua (Jezus), Maimonides, Buber, Levinas, Heschel en Wiesel. Sommigen van hen worden beschouwd als prototypen, zoals Awraham het prototype is van een liefdevol en barmhartig persoon, of Jitschak het prototype van een vroom en standvastig persoon.

Om de denkbeelden over de liefde van het Jodendom goed te begrijpen beschrijven we in de volgende paragrafen enkele wezenlijke beginselen van het Jodendom.

1.1.1 De beginselen van het Jodendom

Het Joodse gedachtegoed vindt zijn neerslag in een eindeloze hoeveelheid literatuur. Dit betreft een continu proces van het vastleggen van ideeën, interpretaties, duidingen en vragen, die in elke tijdsperiode weer oproepen tot nieuwe interpretaties en vragen.

Voortdurend worden vragen vanuit de samenleving, zoals vragen uit de medische ethiek (bijvoorbeeld over voltooid leven), familie-recht (bijvoorbeeld over echtscheiding) of het milieu (bijvoorbeeld over broeikas-effect), tegen het licht gehouden van fundamentele principes, zoals rechtvaardigheid en liefhebben. We hebben dus te maken met een ononderbroken keten van ideeën en interpretaties, waarover wordt gedebatteerd en geschreven. De kiem van de overlevering op schrift is meer dan drieduizend jaar geleden gelegd en is bekend onder de naam *Tora*. Deze *Tora* wordt beschouwd als een van de drie beginselen waar de wereld op leunt. Het dienen van God en het uitoefenen van liefdedaden zijn de andere beginselen.⁷ Deze drie aspecten zijn onlosmakelijk aan elkaar verbonden en bij de schepping aan de mens meegegeven.

In de volgende paragrafen wordt een toelichting gegeven op de drie beginselen. Als eerste komt de *Tora* aan bod.

1.1.2 Onderwijzing en levenslessen

Het woord *Tora* betekent onderwijzing, leer of levensles.⁸ De *Tora* wordt ook wel ‘Gods blauwdruk voor de wereld’⁹ genoemd, of ‘de hoeksteen’, of ‘een kostbaar werktuig’¹⁰, of ‘een tegengif tegen slechte neigingen’¹¹ of ‘een geneesmiddel tegen het kwaad’¹². De *Tora* is en geeft het leven en beschermt tevens tegen allerlei kwalen. De *Tora* is het broodnodige voedsel.¹³ De *Tora* wordt ook wel met water vergeleken.¹⁴ Voedsel en water zijn sterke metaforen die aangeven hoe essentieel de *Tora* is voor het leven van een mens. Niet voor niets, zo schetsen de joodse geleerden, begint de *Tora* met de letter ‘*bet*’ en eindigt de *Tora* met de letter ‘*lamed*’, hetgeen samen met woord ‘*leev*’ (hart) vormt. Net zoals het onmogelijk is om ook maar één minuut te leven zonder dat ons hart klopt, het ook onmogelijk is voor het Joodse volk om zonder de *Tora* te leven.¹⁵ De *Tora* is de onderwijzing ten leven. Vandaar dat Koning Salomo het begrip ‘licht’ gebruikt om het idee van de *Tora* te beschrijven, want “de *mitsva* is een lamp, en de *Tora* is licht” (Misjlei/Spreuken 6:23a).¹⁶ In hetzelfde Bijbelboek staat “verlaat mijn *Tora* niet” (4:2b). De wijzen adviseren dan ook: “maak een omheining om de *Tora*”. Zij bedoelen: ‘bescherm haar’.¹⁷ Als de *Tora* ‘licht’, ‘blauwdruk’, ‘hoeksteen’ en ‘een kostbaar werktuig’ is, kan men deze adviezen, uit het Bijbelboek Misjlei en direct bij de

2. Het vroege Christendom, de middeleeuwen en de liefde

In dit hoofdstuk beginnen we met een beschrijving van een van de bekendste teksten over de liefde uit de geschiedenis. Dit is de tekst over de liefde uit het Bijbelboek 1 Korinthe 13 uit het Nieuwe Testament. Uit deze tekst wordt nog regelmatig geciteerd tijdens huwelijkssluitingen. 1 Korinthe 13 kan beschouwd worden als een soort overgangstekst. Hij is duidelijk beïnvloed vanuit zowel het Jodendom en de Joodse hermeneutiek als de Griekse filosofie, met name uit de hellenistische periode. Vervolgens beschrijven we in een tweede paragraaf de ideeën van kerkvader Augustinus. Hij schreef uitgebreid over de liefde. De liefde wordt door Augustinus beschouwd als de deugd bij uitstek. Augustinus is van grote invloed op zowel de christelijke filosofie als theologie en de moderne filosofie. Zijn ideeën over de liefde worden uitgewerkt, te beginnen bij zijn opvatting over het begrip *filia*, de vriendschap.

In de derde paragraaf schrijven we over de liefde in de middeleeuwen. In deze periode in de geschiedenis wordt duidelijk dat het klassieke gezichtspunt definitief haar stempel heeft gedrukt. Liefde wordt voornamelijk opgevat als een affect, een hartstocht. Het is vaak niet duidelijk of men schrijft over liefde, verliefdheid of liefhebben. De begripsverwarring is groot en zal aanhouden tot de huidige tijd. De meeste geleerden en schrijvers uit die periode zijn niet bekend met de Joodse hermeneutiek en het Hebreeuws. Deze overlevering verdwijnt langzaamaan uit de boeken.

2.1 De liefde in 1 Korinthe 13

Door de eeuwen heen is een van de meest geciteerde teksten over de liefde een passage uit een brief aan de Korinthiërs uit het Nieuwe Testament van de Bijbel. De tekst uit deze brief uit de eerste eeuw na Christus wordt aangehaald door filosofen als Nietzsche en Kierkegaard. De inhoud van de tekst wordt vaak gebruikt om een definitie van liefde te geven.

Het vertrekpunt van de brief aan de Korinthiërs is de constatering dat de gemeenschap van Korinthe last heeft van onderlinge verdeeldheid. Met de brief toont de schrijver de gemeenschap een uitweg uit deze verdeeldheid: de weg van de liefde. De tekst kan worden opgevat als een pleidooi voor eenheid onder de mensen.

Al zou ik de talen van de mensen en van de engelen spreken, maar ik had de liefde niet, dan zou ik klinkend koper of een schallende cimbaal zijn geworden. En al zou ik de gave van de profetie hebben en alle geheimenissen weten en alle kennis bezitten, en al zou ik al het geloof hebben zodat ik bergen zou verzetten, maar ik had de liefde niet, dan was ik niets. En al zou ik al mijn bezittingen uitdelen tot levensonderhoud van de armen, en al zou ik mijn lichaam overgeven om verbrand te worden, maar ik had de liefde niet, het baatte mij niets.

De liefde is geduldig, zij is vriendelijk, de liefde is niet jaloers, de liefde pronkt niet, zij doet niet gewichtig, zij handelt niet ongepast, zij zoekt niet haar eigen belang, zij wordt niet verbitterd, zij denkt geen kwaad, zij verblijdt zich niet over de ongerechtigheid, maar verheugd zich over de waarheid, zij bedekt alle dingen, zij gelooft alle dingen, zij hoopt alle dingen, zij verdraagt alle dingen. De liefde vergaat nooit.¹

Liefde wordt in deze tekst opgevat als een speciale macht, een drijvende kracht, een bron waaruit de mens kan putten. Liefde vormt de essentie van het bestaan [het fundament]. De schrijver gebruikt in deze tekst dan ook de stijlfiguur van de opzettelijke overdrijving (*'hyperbolē'* of *'superlatio'*) om het belang van de liefde te benadrukken. De schrijver wil maar één ding: de lezer duidelijk maken dat je zonder liefde niets kunt bereiken. Slechts de liefde is de krachtige gave van God, het eigenlijke charisma dat haar stempel moet drukken op het leven van de mens. Wanneer je vervuld bent van de liefde kun je alles aan. Stressvolle gebeurtenissen zullen je dan niet deren. Liefde verdrijft het gevoel van innerlijke vervreemding en brengt je in contact met je werkelijke zelf, je eigen ik. De liefde vindt een weg naar de ander, een weg die anders afgesloten zou zijn.

De brief aan de Korinthiërs gaat niet specifiek over de liefde tussen man en vrouw of de liefde voor God. De liefde wordt omschreven als algemeen geldende macht, als capaciteit, als een dynamische, levensveranderende kracht. Deze liefdesbron schept